

## ДО 100-РІЧЧЯ ВІДДНЯ НАРОДЖЕННЯ ЗЕНОНА ХРАПЛИВОГО

Зенон Храпливий народився 15 березня 1904 р. в с. Лисівці Заліщицького повіту Тернопільської області в родині сільського вчителя. Батько, Василь Храпливий, невдовзі помер, а мати, Стефанія, з родини Ганкевичів, залишилася з чотирма синами. Всі сини згодом стали визначними представниками української інтелігенції.

По смерті батька родина переїхала до Тернополя, де хлопець закінчив народну школу. Тим часом почалася Перша світова війна. Братів мобілізували до австрійської армії, а мати з молодшим сином емігрувала до Відня.

У Відні Зенон продовжив навчання в гімназії. Після війни, у 1918 р., мати з сином повернулися до Збаражя, де 1923 р. Зенон Храпливий здав заочно іспит зрілості в Тернопільській гімназії. «Гімназійна молодь того часу виростала у тяжкий переломний повоєнний період,— читаємо в книзі "Українська гімназія в Тернополі" за редакцією Степана Яреми, виданій в 1998р. до 100-річчя гімназії,— свіжими залишилися в пам'яті спомини про Українську державу й Українську Галицьку Армію. З уколем і болем переживала вона невдачу наших визвольних змагань, відступ УГА за Збруч. І цій молоді судилося бути під польською окупацією, бачити знущання над українським народом, масові арешти провідних людей. Усі ці події мали немалий вплив на її духовне формування, зміцнювали її національну свідомість».

Незважаючи на матеріальну скруту, Зенону вдалося продовжити регулярне навчання 1926 р. у Львівському університеті. Через три роки він складав іспит із кваліфікації вчителя математики та фізики. Розпочалась його педагогічна робота, спочатку в Перемишлі у приватній гімназії, а згодом у чоловічій державній гімназії. В 1936 р. З. Храпливий повернувся до Львова на посаду вчителя фізики Першої академічної української гімназії.

Зі спогадів академіка Остапа Парасюка, одного з гімназійних учнів З. Храпливого, дізнаємося, що він був педантичним лектором, який мав авторитет серед учнів (єдиний педагог гімназії, що не мав прізвища), був вимогливим і суворим.

Розуміючи катастрофічну нестачу української книжки в школах, професор З. Храпливий видав у 1938 р. перший український гімназійний підручник «Нарис фізики» з українсько-польським словничком фізичної термінології.

Паралельно з педагогічною роботою З. Храпливий займався науковою діяльністю. Він брав участь у роботі наукового семінару Інституту теоретичної фізики при Львівському університеті. Науковий рівень семінару був досить високим, адже його учасниками були знані у Польщі та за її межами фізик-теоретик Войцех Рубінович, Стефан Щенговський, який очолював кафедру теоретичної фізики в 1930-1936 рр., Станіслав Лорія та асистенти Леопольд Інфельд і Василь Міліянчук.

Це був час бурхливого розвитку релятивістської квантової механіки. В. Міліянчук за часів студентства опублікував у престижному журналі «Zeitschrift für Physik» 1932 р. дві наукові праці загальним обсягом 38 сторінок, присвячені релятивістській квантовій механіці Дірака. Зазначимо, що на сторінках цього журналу друкували свої статті такі видатні вчені, як М. Планк та А. Айнштейн.

Не відставав від свого земляка і Зенон Храпливий. Він написав дві наукові статті: «Про від'ємні рівні в теорії Дірака» та «Про власний потенціал електрона у хвильовій механіці», надруковані в журналі «Acta Physica Polonica». Саме вони стали основою його докторської

дисертації, успішно захищеної у 1932 р. В той час для теоретиків було важливо пояснити фізично незрозумілі разе 'язки рівняння Дірака з від'ємними енергіями. Незабаром сам Дірак геніально пов'язав ці разе 'язки зі станами частинки з позитивним зарядом. Важливим результатом теорії Дірака було передбачення існування позитрона. 1933 року Дірак висунув гіпотезу про існування антиречовини. Так було на папері відкрито позитрон, існування якого згодом було підтверджено експериментально). Водночас молодий український вчений, як бачимо, перебував на передньому краї теоретичної фізики, був близьким до відкриття позитрона і антиречовини.

У 1930-х роках З. Храпливий успішно займався нелінійною електродинамікою Борна — Інфельда, отримав кілька важливих результатів з теорії спектрів водню та гелію. Зокрема, він встановив, що рівняння руху електрона Лоренца, які треба було додавати до рівнянь Максвелла, виводяться з рівнянь нелінійної електродинаміки.

1934 р. З. Храпливого обирають дійсним членом Наукового товариства ім. Тараса Шевченка (НТШ), а згодом членом Наукової ради НТШ. Однак за часів радянської влади в 1939 році діяльність НТШ припинилася.

Прихід на Західну Україну Червоної Армії кваліфікувався як визволення українського народу від польської окупації. До праці в університеті запросили таких видатних українських науковців, як педагог і літературознавець дійсний член ВУАН з 1929 року Василь Щурат, академіки — етнограф і композитор Філарет Колесса, історик Іван Крип'якевич, професори — Кирило Студинський, Володимир Левицький, Мирон Зарицький. Доктору З. Храпливому було запропоновано очолити кафедру теоретичної фізики і навіть призначено проректором університету з навчальної роботи.

Після приєднання 1939 р. Західної України до УРСР Львівський університет було українізовано зі значним російським впливом і реорганізовано; скасовано богословський факультет. У 1940 р. університету присвоєно ім'я Івана Франка. На викладацьку роботу прийшло багато викладачів зі Східної України на чолі з ректором. Було запроваджено радянський навчальний процес, йшла боротьба з будь-якими проявами українського патріотизму. Згодом почалися репресії. Арешти патріотично налаштованої інтелігенції стали щоденним явищем і навіювали страх.

Вибухнула Друга світова війна, і 1941 р. до Львова прийшли німці. З. Храпливий, щоб якось прожити, влаштувався редактором в одному з видавництв шкільних книжок.

Перед другим приходом советів З. Храпливий, пам'ятаючи перший їх прихід, зважився на еміграцію — спочатку до Відня, а потім до Мюнхена. Він добре знав, що вже багато членів НТШ були репресовані й розстріляні - зокрема професори Кирило Студинський і Петро Франко. Так розправлялася нова влада з правдивими патріотами української землі на західних теренах України.

Опинившись в Мюнхені, він певний час працював у Міжнародному вільному університеті, згодом - в Українському технічно-господарчому інституті.

Після війни, вже в 1948 р., З. Храпливого запросили в м. Сент-Луїс у США. Саме тут він знову віддався науковій праці в галузі релятивістської квантової механіки. Опублікував низку праць у вельми престижному журналі «Physical Review», став дійсним членом Американського фізичного товариства, дійсним членом Американського НТШ, членом Нью-Йоркської Академії наук, що свідчить про його широке наукове визнання.

Поза рідним краєм професор З. Храпливий пам'ятав свій національний обов'язок, не впадав у зневіру, зберіг себе, жив, творив.

Ще перед від'їздом до США Зенон Храпливий одружився зі своєю колишньою ученицею Марією Курилець. Усім їм Храпливих було двоє дітей - син Андрій та донька Олена (Леся). Андрій пішов батьковою стежкою - став фізиком-експериментатором, фахівцем у галузі оптичних хвилеводів, заслуженим працівником компанії Ей Ти Енд Ти Белл-Лабораторію США. Кілька разів, уже в післярадянський період, приїздив в Україну. Дочка Леся Храплива - відома в діаспорі громадська діячка.

З 1972 р. З. Храпливий вийшов на пенсію; займався перекладами, уклав словник.

Помер професор Зенон Храпливий 1 жовтня 1983 р., проживши на світі 79 років. Похований на українському цвинтарі-пантеоні у Баунд-Бруку (США).

В. Шендеровський,  
професор, д-р фіз.-мат. наук,  
дійсний член НТШ